

Asia: VN/25123/2024

Kansallisen ennallistamissuunnitelman ympäristöarviointia koskeva suunnitelma

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

MUSEOVIRASTON KANTA

Yleistä

Museovirasto pitää tärkeänä myös kulttuuriperinnön ja kestävämmän tulevaisuuden kannalta luonnon monimuotoisuutta, ilmastonmuutoksen hillintää, ilmastonmuutokseen sopeutumista, ekologista kestävyyttä ja hiilineutraalia yhteiskuntaa ja niitä edistäviä toimia. Täten myös ennallistamisasetuksen tavoitteet luontokadon pysäyttämisestä ja luonnon monimuotoisuuden lisäämisestä ovat kannatettavia. Samoin ennallistamissuunnitelman laaja, avoin ja oikea-aikainen valmistelu. Oleellista on myös oikeudenmukaisuuden sekä sosiaalisen ja kulttuurisen hyväksyttävyyden huomioiminen eri vaiheissa.

Ennallistamisen ja siihen liittyvien toimenpiteiden hyväksyttävyyden ja ennallistamisprosessien sujuvan etenemisen kannalta on kuitenkin varmistettava, että sekä suunnittelussa että toimenpiteiden toteutuksessa huomioidaan riittävän varhaisessa vaiheessa myös mahdolliset vaikutukset aineelliseen (muun muassa arkeologinen kulttuuriperintö ja rakennettu kulttuuriperintö) ja aineettomaan (elävä kulttuuriperintö) kulttuuriperintöön ja maisemaan sekä näiden ympäristöjen asettamat rajoitteet ja reunaehdot sekä riittävä tietopohja. Ennallistamistoimenpiteet tulevat todennäköisesti koskemaan monia alueita, joilla ei ole tehty arkeologisia maa- ja vesialueiden inventointeja lainkaan tai inventoinnit eivät ole ajantasaisia. Tällaisia alueita voivat olla esimerkiksi metsät, suot, kosteikot, virtavedet sekä vedenalaiset alueet. Näillä alueilla onkin todennäköisesti laadittava nykyisten kriteerien mukaiset inventoinnit.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (VAMA) sekä rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) lisäksi uutena on otettava huomioon inventointi valtakunnallisesti merkittävistä arkeologisista kohteista (VARK). Valtioneuvosto on 7.11.2024 tehnyt päätöksen, että VARK-inventointi on osana valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita. Inventointi on tullut voimaan 1.3.2025. Lisäksi on huomioitava myös laajemmin arkeologinen ja rakennettu kulttuuriperintö ja niihin liittyvä tieto.

Sekä arvotetuilla että arkisilla kulttuuriympäristöillä ja maisemilla on myös vahvat kytkökset hyvinvointiin, viihtyvyyteen, virkistykseen ja talouteen. Sekä suunnitteluun että toimenpiteiden vaikutusten arviointiin tulee osallistaa museoviranomaiset (alueelliset vastuumuseot, saamelaiden kotiseutualueella Saamelaismuseum Siida sekä Museovirasto) ja muut kulttuuriperintöalan toimijat.

Sisältövaatimuksista, esitettävistä tiedoista, velvoitteista, strategioista ja sopimuksista

Suunnitelmassa mainitaan (s. 5), että jäsenvaltion tulee sisällyttää suunnitelmaan jokien kytkeytyvyyden esteitä koskeva selvitys, josta käy ilmi poistettaviksi suunnitellut esteet sekä mahdolliset muut toimet tulvasanteiden luonnollisen toiminnan palauttamiseksi. Tässä tulee ottaa huomioon se, että osa esteistä voi olla rauhoitettuja kiinteitä muinaisjäänneksiä ja rakennusperintökohteita. Ennen poistotoimepiteitä on syytä osallistaa mukaan alueellinen vastuumuseo tai valtakunnallinen vastuumuseo (saamelaiden kotiseutualueella Saamelaismuseum Siida). Hyvän yleiskuvan Suomen virtavesien kulttuuriperinnöstä ja tietopohjasta antaa tammikuussa 2025 Museoviraston julkaisema ”Virtavesien kulttuuriperinnön tilannekuva. Jääkaudesta nykyhetkeen” -selvitys, jonka pääosassa ovat arkeologinen kulttuuriperintö ja rakennusperintö, mutta mukana on myös maisemia ja aineetonta kulttuuriperintöä, ja jossa tuodaan esille myös perinteisen tiedon merkitys.

Esitettävistä tiedoista listataan muun muassa (s. 5) seurantaan liittyvät toimet, joilla on tarkoitus varmistaa ennallistamistoimien toimivuus. Tässä olisi hyvä kehittää seurantamenetelmiä myös ennallistamisen kulttuuriperintöön ja maisemaan kohdistuville vaikutuksille. Lisäksi todetaan toimeenpanon sosioekonomiset vaikutukset ja arvioidut hyödyt. Näiden lisäksi tulisi huomioida myös kulttuuriset vaikutukset.

Ilmastopolitiikasta todetaan, että se esitetään omassa osassaan. Myös Museovirasto on ottanut kantaa erilaisiin kansallisen tason ilmasto-ohjelmiin ja muihin toimiin sekä osallistunut seurantamenetelmien kehittämiseen kulttuuriympäristön vaalimisen näkökulmasta.

EU-säädösten sekä kansallisten strategioiden ja ohjelmien osalta mainitaan muun muassa kansalliset vesienhoito- ja merenhoitosuunnitelmat ja tulvariskien hallintasuunnitelmat sekä kansallista ilmastopolitiikkaa koskevat suunnitelmat (esimerkiksi Kansallinen ilmastomuutoksen sopeutumis suunnitelma, KISS2030; ilmastolaki), joista myös Museovirasto on lausunut. Lopuksi todetaan, että myös muita kansallisia strategioita ja ohjelmia voidaan huomioida. Luetteloon voisi

lisätä Kulttuuriperintöstrategian (Valtioneuvoston periaatepäättös Kulttuuriperintöstrategiasta 2023–2030), jonka yhtenä keskeisenä teemana on kulttuuriperintö, luonto ja ilmastonmuutos sekä Suomen arkkitehtuuripoliittisen ohjelman Apoli 2022–2035, jossa ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuus on nostettu yhdeksi viidestä pääteemasta myös maankäyttöön liittyen.

Valmistelun organisoinnista

Suunnitelmassa esitellään viisi teemaryhmää, joiden kaikkien aihealueisiin liittyy myös monipuolisia kulttuuriympäristö-, muinaisjäännös- ja maisemanäkökuja ja -kohteita. Teemaryhmät ovat 1. maa- ja sisävesiluontotyytit, lajien elinympäristöt sekä virtavedet ja tulvatasanteet (esimerkiksi vanhat myllyt ja sahat), 2. meriluonnon tilan parantaminen (esimerkiksi vanhat hyllyt), 3. kaupunkiympäristöt (esimerkiksi historialliset puistot), 4. maatalousympäristöt ja pölyttäjäkannat (esimerkiksi perinnebiotoopit, esi- ja historialliset asuinpaikat, kalmistot) ja 5. metsäluonto (esimerkiksi tervahaudat, hiilimiilut, pyyntikuopastot).

Näissä ryhmissä arvioidaan muun muassa toimenpiteiden vaikutuksia. Olisikin tärkeää, että teemaryhmissä olisi mukana aktiivisesti eri vaiheissa kulttuuriympäristötehtävää hoitavia asiantuntija- ja viranomaisiä ympäristöhallinnosta, alueellisista vastuuseoista, valtakunnallisista vastuuseoista erityistehtävänsä mukaisesti sekä Museovirastosta. Myös kaivattuja synergiaetuja voisi löytyä esimerkiksi kulttuuriperintö- ja luontoarvojen yhdistämisestä, sillä nämä arvot kohtaavat ja lomittuvat usein samoissa ympäristöissä. Tämä toisi mukanaan kokonaisvaltaisempaa näkemystä ympäristökysymyksiin ja ennallistamistavoitteisiin. Lisäksi Ruotsin mallin mukaisesti voisi olla hyödyllistä testata yhteistyötä luonto- ja kulttuuriperintöarvojen inventoinneissa ennallistamistoimenpiteitä suunniteltaessa.

Teemaryhmissä tulisi olla mukana kulttuuriympäristötoimijoiden edustus, koska ennallistamistoimilla voi olla erilaisia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia (myönteisiä tai kielteisiä) kulttuuriperintöarvoihin, esimerkiksi virtavesien kulttuuriperintö, vedenalaiset muinaisjäännökset, soiden ja kosteikkojen kulttuuriperintö, perinnemaisemat, kaupunkiympäristöt rakennuksineen sekä erilaiset maisemat. Lisäksi teemaryhmissä tullaan tarkastelemaan tavoitetta istuttaa kolme miljardia puuta vuoteen 2030 mennessä. Esimerkiksi kaupunkiympäristöissä latvuspeittävyuden lisääminen kuumuuden hillinnässä on myönteinen asia, mutta istutuksissa tulee huomioida riittävä yhteensovittaminen muun muassa historiallisiin kaupunkiympäristöihin.

Ympäristöarvioinnista osana kansallisen ennallistamissuunnitelman valmistelua

Vaikutustenarvioinnin osalta suunnitelmassa on tuotu esille lainsäädännössä asetetut velvoitteet vaikutusten arvioinnille (s. 9) sekä selostettu ympäristöarvioinnin viisi päävaihetta (s. 11). Vaihe 1. (Ympäristöarvioinnin suunnittelu sekä ennallistamissuunnitelman ympäristöselostuksen valmistelusta tiedottaminen ja kuuleminen) sisältää muun muassa ympäristön nykytilan kuvauksen

teemaryhmien tuottaman tiedon pohjalta sekä arviointilomakkeen, jonka avulla arvioidaan ennallistamissuunnitelman toimenpiteiden vaikutuksia. Näissä on oleellista huomioida riittäväällä tavalla ajantasainen kulttuuriympäristötieto sekä sen mahdolliset tietopuutteet ja selvitystarpeet (kuten arkeologisen tiedon tietopuutteet esimerkiksi vedenalaisen kulttuuriperinnön osalta) ja arviointilomakkeen soveltuvuus kulttuuriympäristöjen vaikutusarviointiin. Vaihe 2. (Ympäristövaikutusten tunnistaminen ja arviointi teemaryhmissä) sisältää edelleen arviointilomakkeen käyttöä muun muassa vaikutusten suuruusluokan ja merkittävyyden kautta.

Lisäksi tavoitteena on, että Suomen ympäristökeskus koostaa teemaryhmien työstä yhtenäisen arvion Marttusen ym. (2015) kehittämään vaikutusten merkittävyyden arviointikehikkoon pohjautuen. Huomattavaa on, että Marttusen vaikutusten merkittävyyden arviointikehikosta (sivu 13, kuva 3) puuttuu ainakin sanallistettuina vaikutukset kulttuuriperintöön/ympäristöön ja maisemaan, joka voisi sopia hyvin kohtaan Vaikutuskohteen herkkyyys > Yhteiskunnallinen merkitys > Kulttuuriperintö- ja maisema-arvot.

Suunnitelmassa on myös hyviä huomioita muun muassa ennallistamissuunnitelman suhteesta muihin suunnitelmiin (Helmi-, METSO-, NOUSU-, ja Ahti-ohjelmat) sekä mahdollisten vaikutusten lieventämis- ja seurantatoimista. Museovirasto pitää tärkeänä, että näiden ohjelmien toteuttamista jatketaan osana luontokadon ehkäisemistä.

Muita yleisiä huomioita

Suunnitelman mukaan ennallistaminen tarkoittaa laajaa joukkoa erilaisia toimia luonnon tilan parantamiseksi eri elinympäristöissä. Seuraavassa vaiheessa oletettavasti määritellään tarkemmin, millaisia toimia ennallistaminen pitää sisällään. Lisäksi olisi hyvä selventää, mitä muita luontokatoa ja ilmastonmuutoksen haittoja vähentäviä toimia sekä ilmastonmuutokseen sopeutumisen toimenpiteitä voidaan yhdistää ennallistamisen tavoitteisiin ja toimenpiteisiin.

Ennallistamistoimet voivat sisältää suuriakin purkamisen ja rakentamisen kaltaisia toimia, joilla on oma hiilijalanjälkensä. Tämä tulisi myös ottaa huomioon suunnitelmaa laadittaessa ja toimien vaikutuksia arvioitaessa.

Suunnitelmassa tulisi huomioida tarvittaessa myös kulttuuriympäristöjen luonnonperintöön liittyvät tietopuutteet sekä luoda mahdollisuudet tietojen täydentämiseen.

Lopuksi

Rakennettua ympäristöä, kaupunkikuvaa, maisemaa ja arkeologista kulttuuriperintöä sijaitsee lähes kaikkialla: suojeluilla alueilla, muilla alueilla sekä teemaryhmien mukaisilla alueilla. Näihin kaikkiin

alueisiin voi kohdistua mahdollisesti enenevästi tulevaisuudessa ennallistamistoimenpiteitä. Monissa kulttuuriympäristöissä – kuten virtavesissä – on jo tehty runsaasti ennallistamistöitä.

Monet kulttuuriympäristöt ovat myös monipuolisia elinympäristöjä, jotka tarjoavat jo sinällään mahdollisuuksia luonnon monimuotoisuudelle tai joihin voidaan sovittaa harkiten luonnon kunnostus- ja hoitotoimia. Yksi esimerkki tästä ovat eri aikoina toteutettu kaupunkivihreä, jonka vaalimiseksi ja palauttamiseksi on paljon tehtävissä. Kulttuuriperintö ja maisema sekä näihin liittyvät viranomaiset ja toimijat tulisivat ottaa vahvemmin ja kokonaisvaltaisemmin esiin suunnitelmassa ja sidosryhmätyössä sekä ennallistamistoimien valmistelussa.

Ylipäättänsä tulisi purkaa luonto-kulttuuriperintö-dikotomiaa ja pyrkiä kohti kokonaisvaltaista näkemystä ympäristöstä, jossa luonto- ja kulttuuriperintöarvot tukevat toisiaan. Eri osa-alueita sitovana tekijänä voisivat toimia esimerkiksi yhteiset ja kansalaisillekin tärkeät maisemat, joissa yhdistyvät luontevasti erilaiset aineelliset ja aineettomat arvot ja merkitykset.

Tikkanen Sallamaria
Museovirasto